

บทปริทัศน์หนังสือ

(Book Review)

จุดตัดของเรื่อง “ต้องห้าม” ในพื้นที่ความรู้

อ้างอิง: อานันท์ กาญจนพันธุ์. (บก.). (2563). จุดตัดของเรื่อง “ต้องห้าม” ในพื้นที่ความรู้. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 298 หน้า.

โดย ชวัญชีวัน บัวแดง
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือรวบรวมบทความวิจัยที่ดำเนินการโดยโครงการวิจัย 5 โครงการภายใต้ชุดโครงการวิจัยเรื่อง “การสร้างพื้นที่ความรู้ในสังคมพหุวัฒนธรรม ในสังคมที่กำลังก่อตัวขึ้นใหม่ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมสมัยใหม่” ที่ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์เป็นหัวหน้าชุดโครงการ โดยได้รับการสนับสนุนจาก “ทุนศาสตราจารย์วิจัยดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2560” จากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) หรือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เดิม ให้ดำเนินการในช่วงปี พ.ศ. 2561-2563

หนังสือประกอบไปด้วยบทหน้าที่เขียน โดยอานันท์ กาญจนพันธุ์ และอีก 5 บทความวิจัยที่เริ่มจาก บทความเรื่อง “ตลาดนี้ใครครอง: การต่อรองพื้นที่ สิทธิในตลาดของผู้ค้าแร่ไทใหญ่” ของ วิจิตร ประพงษ์ ต่อด้วย บทความเรื่อง “การเคลื่อนย้ายแรงงานจากไทยสู่ เกาหลีใต้: การศึกษา อนาคตที่ไผ่ผืนและการต่อสู้ดิ้นรนของบัณฑิตไทย” ของ วาสนา ละอองปลิว บทความที่สาม เรื่อง “เสียงของความตาย: การช่วงชิงพื้นที่ ของเสียงและเวลาในการท่องเที่ยวเมือง ชายแดนปาย” ของไพบุลย์ เฮงสุวรรณ

บทความที่สี่เรื่อง “อาหารและพาข้าว: สนามทดลองของการช่วงชิงความหมายและอำนาจของความรู้ใน บริบทอีสานร่วมสมัย” ของวิศิษย์ ปิ่นทองวิชัยกุล และบทความสุดท้าย เรื่อง “ใหญ่กว่าที่คิด: ทวีตการเมือง ของคนรุ่นใหม่ “ความไม่ไทย” ของ ยาวชนไทย” โดย อัจฉรา รักยุคิธรรม

บทนำของหนังสือได้อธิบายที่มาของชุดโครงการวิจัยและความคิดของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ที่สนใจแนวคิดเรื่องพื้นที่มากกว่า 10 ปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง “พื้นที่ความรู้” จากเดิมที่

อานันท์จะเน้นย้ำแนวคิดเรื่องมิติเชิงซ้อน ในฐานะที่เป็นวิธีวิทยาการวิจัย เพื่อก้าวข้ามกับดักของความคิดแบบคู่ตรงข้าม ซึ่งได้เขียน พูดและสอนเรื่องนี้มาหลายสิบปี และมีผลอย่างมากในการวางกรอบแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่ทับซ้อนกัน พื้นที่ที่อยู่ระหว่าง (Turner, 1969) และพื้นที่ที่สาม (Soja, 1996) อย่างไรก็ดี ดังที่อานันท์ กล่าวในบทนำ การเน้นย้ำเรื่องมิติเชิงซ้อนไม่เพียงพอที่จะช่วยให้หลุดพ้นจากมายาคติได้อย่างแท้จริง จึงหันเหความสนใจมาสู่แนวคิดเรื่องพื้นที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง “พื้นที่ความรู้” ซึ่งเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ขัดแย้งกัน ของความรู้ชุดต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ ในชุดโครงการนี้ อานันท์จึงสนับสนุนให้นักวิจัยศึกษาค้นคว้าว่า ในพื้นที่ที่ขัดแย้งหรือที่ใช้คำว่า พื้นที่ที่เกิดจุดตัดหรือจุดปะทะนั้น อะไรคือประเด็นปัญหาสำคัญที่จะนำไปสู่การถกเถียงในเรื่องของพื้นที่ความรู้ โดยจุดเน้นของการศึกษาอยู่ที่กลุ่มคนที่ “ก่อตัวขึ้นใหม่” ทำให้ก้าวเข้าไปในพื้นที่ใหม่ที่มีความรู้และอำนาจชุดหนึ่ง ซึ่งบางพื้นที่เป็นพื้นที่ที่เรียกว่า “ต้องห้าม” ทำให้เกิดการปะทะกัน ในด้านความรู้และประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มแรงงานไทใหญ่ที่ทำอาชีพค้าเร่ในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นอาชีพที่ “ต้องห้าม” สำหรับแรงงานข้ามชาติ 3 สัญชาติ

กลุ่มบัณฑิตไทยที่ไปขายแรงงานในประเทศเกาหลีใต้ ที่จำนวนหนึ่งเข้าไปตามช่องทางที่ผิดกฎหมาย กลุ่มผลประโยชน์ที่ขัดแย้งและก่อความรุนแรงในพื้นที่ท่องเที่ยวอำเภอป่าคาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน วัฒนธรรมการบริโภคของคนอีสานในบริบทร่วมสมัยที่ในอาหารบางชนิดเป็นอาหาร “ต้องห้าม” และเยาวชนไทยกับการทวิตการเมืองซึ่งก็เป็นการเคลื่อนไหว “ต้องห้าม”

บทความวิจัยทั้ง 5 บทความเป็นผลจากการทำวิจัยเชิงคุณภาพในทางมานุษยวิทยาที่เน้นการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการแบบชาติพันธุ์วรรณา การสังเกตการณ์อย่างต่อเนื่องการสัมภาษณ์และการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ รวมทั้งการรับฟังเรื่องเล่าต่าง ๆ และการศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ คุณูปการของบทความทั้ง 5 จึงเป็นการเผยให้เห็นจุดปะทะของความขัดแย้งอันเนื่องจากการเคลื่อนไหวหรือเคลื่อนย้ายที่มีมากในสังคมปัจจุบัน ทั้งในเรื่องการเดินทางเคลื่อนที่ของแรงงานทั้งแรงงานไทใหญ่ที่เข้ามาอยู่ในสังคมไทย แรงงานบัณฑิตไทยและแรงงานอีสานที่ไปทำงานในต่างประเทศ กลุ่มที่ทำธุรกิจในพื้นที่อำเภอป่าคาย และการเคลื่อนที่ของข้อมูลข่าวสารผ่านทวิตเตอร์ ซึ่งทำให้เกิดการปะทะและข้อโต้แย้งในเรื่องสิทธิของแรงงาน

ข้ามชาติในการประกอบอาชีพพ่อค้าเร่ ความขัดแย้งในด้านคุณวุฒิการศึกษา ระดับปริญญาตรีและต้องไปทำงานไร้ฝีมือในประเทศเกาหลีใต้ ความขัดแย้งในเรื่องความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับการบริโภคอาหารดิบที่ถือว่าไม่ถูกสุขอนามัย รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงลักษณะของพาข้าวหรือการกินข้าวร่วมกันของคนอีสาน ความขัดแย้งในเรื่องการใช้เสียงและเวลาในพื้นที่ท่องเที่ยว และความขัดแย้งและการปะทะกันทั้งด้านความคิดและการใช้ภาษาผ่านทวิตเตอร์ ถึงแม้ว่า ปัญหาความขัดแย้งและการปะทะกันระหว่างความรู้และการปฏิบัติแบบดั้งเดิมกับแบบที่เป็นทางการไม่ได้เป็นประเด็นใหม่ แต่การที่ผู้เขียนใช้แนวคิดใหม่มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ทำให้เกิดมุมมองใหม่ เช่น กรณีของการให้ความสำคัญเกี่ยวกับเสียง การเน้นเรื่องอารมณ์ ความใฝ่ฝัน ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าท้องถิ่นกับพ่อค้าเร่ไทใหญ่ และบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัล ทำให้ผู้อ่านได้ความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมจากคำอธิบายและปฏิบัติการของกลุ่มคนที่ศึกษา

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาว่าบทความมีคุณูปการต่อการถกเถียงเรื่องพื้นที่ความรู้แค่นั้น โดยเชื่อมโยงเข้ากับกรอบคิดในบทนำ ซึ่งเน้นความรู้ในเชิงปฏิบัติ ทั้งเรื่องเทคนิค กลยุทธ์และการต่อสู้

เพื่อปลดปล่อย ผู้เขียนเห็นว่ายังมีความไม่ชัดเจนในสามประเด็น ประเด็นแรก อะไรคือพื้นที่ความรู้ที่แสดงให้เห็นจากกรณีศึกษา หมายถึงพื้นที่ที่มีการผลิตและการกระจายความรู้ ซึ่งคือพื้นที่ตลาด เมืองปาย พื้นที่ทวิตเตอร์ ชนบท อีสาน พื้นที่ทำงานในเกาหลีใต้ ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยทั้ง 5 เรื่อง ใช่หรือไม่ พื้นที่เหล่านี้มีลักษณะอย่างไรจึงจะกลายเป็นพื้นที่ความรู้ เพราะในปัจจุบันในทุกปฏิบัติการและทุกสถานที่ ย่อมเกิดการปะทะและความขัดแย้งไม่มากนักน้อย ประเด็นที่สอง พื้นที่ความรู้ถูกสร้างขึ้นอย่างไร โดยผู้กระทำการใด ในกรณีศึกษา เน้นเรื่องคน นอกจากงานเรื่องอาหารและทวิตเตอร์ ที่ดูเหมือนจะมีเรื่องพิธีกรรมและเทคโนโลยีเสียงเป็นผู้กระทำการหรือไม่ ผู้กระทำการเหล่านี้มีลักษณะเช่นไร เช่น เรื่องของสถานะแรงงาน สถานะของผู้ประกอบการในปาย ฯลฯ

ประเด็นที่สาม ปัจจัยหรือเงื่อนไขใดที่ทำให้พื้นที่ความรู้ของผู้ด้อยอำนาจมีการขยายตัวและมีอิทธิพลที่จะขึ้นมาสถาปนาอำนาจนำได้ คำถามข้อสุดท้ายนี้ไม่แน่ใจว่าจะสามารถตอบได้จากกรณีศึกษาในทางมานุษยวิทยาที่เน้นกลุ่มคนเฉพาะในพื้นที่ที่เลือกขึ้นมาศึกษาเป็นการเฉพาะ ดังจะเห็นได้จากกรณีศึกษาที่เน้นการศึกษาในกลุ่มคน ภูมิหลัง

แรงจูงใจ ประเด็นปัญหา และวิธีการที่พวกเขาอธิบายและปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาในพื้นที่แบบต่าง ๆ แต่ยังคงมีความจำกัดในการเน้นมิติของการเคลื่อนไหวและการเชื่อมต่อที่ก้าวข้ามพื้นที่ ที่ชี้ให้เห็นปฏิสัมพันธ์ของเครือข่ายที่ซับซ้อนหลายประเภทภายในพื้นที่และระหว่างพื้นที่ที่กว้างออกไปจากพื้นที่ที่ศึกษา รวมทั้งความจำกัดในการเชื่อมโยงองค์ประกอบที่หลากหลายทั้งที่เป็นเรื่องของวัตถุ สถานที่ เทคโนโลยี และมนุษย์อื่น ๆ ดังแนวคิดของ Deleuze และ Guattari (1987) ที่อานันท์ เขียนไว้ในบทความความสำเร็จของการช่วงชิงและขยายพื้นที่ความรู้ น่าจะเกี่ยวพันกับความ

สามารถในการขยายเครือข่ายของขบวนการเคลื่อนไหว ดังข้อเสนอของ Tindall, Cormier และ Diani (2012) ที่ว่า การเชื่อมต่อกับผู้กระทำการที่หลากหลายอื่น ๆ มีปริมาณและความเข้มข้นมากขึ้นเพียงใดจะเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกของขบวนการทั้งที่เป็นปัจเจกและกลุ่ม เนื่องจากมันทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรทั้งในเรื่องของข้อมูลข่าวสาร การเสริมอำนาจเมื่อเชื่อมต่อกับผู้ที่มีอำนาจ เกิดความชอบธรรม หรือได้รับการประทับรับรอง หรือแม้แต่การทำให้ทุนทางสังคมเข้มแข็งขึ้นจากการสร้างอัตลักษณ์ ความสมานฉันท์ และการเพิ่มพูนขวัญและกำลังใจ

บรรณานุกรม

ภาษาอังกฤษ

- Deleuze, G & Felix, G. 1987. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Translated by Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Soja, E. W. 1996. *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Turner, V. 1969. *The Ritual Process: Structure and Anti-structure*. Chicago: Aldine.
- Tindall, D.B., Cormier, J., and Diani, M. 2012. "Network social capital as an outcome of social movement mobilization: Using the position generator as an indicator of social network diversity", *Social Networks* 34(2012): 387-395.